

Kocatepe İslami İlimler Dergisi

Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt/volume: 7 • sayı/issue 2 • (Aralık/December): 446-464

İslâmcı Bir Grup Olarak Özgür-der Çevresi: Kimliği, Teşkilat Yapısı ve Toplumsal Meselelere Dair Görüşleri

*Özgür-der Circle as an Islamist Group: Identity,
Organisational Structure and Views on Social Issues*

Mehmet Ozan AHNAS

Dr., Mili Eğitim Bakanlığı
Dr., Ministry of National Education
Diyarbakır/Türkiye

 ozanahnas@gmail.com orcid.org/0000-0003-2301-9057

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 08.07.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 22.10.2024

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2024

Atıf: Ahnas, Mehmet Ozan. "İslâmcı Bir Grup Olarak Özgür-der Çevresi: Kimliği, Teşkilat Yapısı ve Toplumsal Meselelere Dair Görüşleri". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/2 (Aralık 2024), 446-464. <https://doi.org/10.52637/kiid.1512584>

Cite as: Ahnas, Mehmet Ozan. "Özgür-der Circle as an Islamist Group: Identity, Organisational Structure and Views on Social Issues". *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 7/2 (December 2024), 446-464. <https://doi.org/10.52637/kiid.1512584>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid> • kiid@aku.edu.tr

© Mehmet Ozan AHNAS | Creative Commons Attribution-Noncommercial
4.0 (CC BY-NC) International License

İslâmcı Bir Grup Olarak Özgür-der Çevresi: Kimliği, Teşkilat Yapısı ve Toplumsal Meselelere Dair Görüşleri*

Öz

Kişilerin gündelik ve sosyal hayatlarında toplumsal bir gerçeklik olarak varlık bulan dinî gruplar, postmodern dönemde de varlığını ve etkinliğini sürdüren önemli sosyolojik bir olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinî grupların tercih edilmelerinde, bireysel ve toplumsal açıdan sahip oldukları fonksiyonların büyük önem taşıdığı ifade edilebilir. Yanı sıra dinî grupların tarihsel süreçte bu işlevlerinin yalnızca dinsel alanla sınırlı kalmadığı, sosyal yardımlaşmadan eğitime kadar birçok farklı faaliyet yürüttükleri görülmektedir. Türkiye'deki dinî grupların çoğunluğu, dinî hizmetlere aracılık yaptığı gerekçesiyle, dergi, gazete, TV kanalı, internet sitesi gibi yayın organlarını kullanmaktadırlar. Dinî grupların sosyolojik olarak araştırılmasının, toplumsal yapının anlaşılmasında bir barometre işlevi gördüğü düşünülmektedir. Diğer bir ifadeyle din ve toplum ilişkilerine analitik olarak bakabilmenin bir yolu da dinî grupların araştırılmasıdır. Dinî gruplara ilişkin literatürde, araştırılan grupların yapılarıyla ilgili genel bilgilerin verildiği, geniş bir çerçeve sunan ve spesifik yönlere odaklanan çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bu araştırma, Haksöz Dergisi çevresinin bütüncül bir perspektif ile ve üyelerin sistematik yaklaşımlarıyla, grubun yapısal mekanizması, işleyiş mantığı, grupsal kimliği, inanç ve eylemlerinin neler olduğunu ele almaktadır. Araştırmanın bu yönüyle diğer çalışmalardan farklılaştığı söylenebilir. Özgür-der'i konu edinen bu çalışma, nitel yöntemin teknikleriyle ulaşılan verileri, bütüncül bir yaklaşımla sunmaktadır. Bu yöntemle bahsi edilen grup üyelerinin "dinî kimlik, sosyal meselelere yaklaşımları ve teşkilat yapısı" hakkındaki görüşleri betimsel bir şekilde yorumlanmaya çalışılmaktadır. Araştırmada Özgür-der çevresinin muhalif siyasi görüşleri, kitlesel eylemlere öncelik vermesi, lider merkezli olmaktan öte istişareye dayalı bir yapılanma olması onu Türkiye'deki diğer dinî grup ve cemaatlerden farklılaştırmaktadır. Nitekim diğer bazı cemaat yapılarında görülebilen özel zikir/tesbihat biçimleri, belli formlardaki kılık- kıyafet seçimleri ve saç sakal kesimleri gibi şekilsel vurguların olmayışı, Özgür-der çevresini diğer dinî gruplardan ayıran unsurlar arasında gösterilebilir. Sonuç olarak Özgür-der, Türkiye'nin yaygın cemaat yapısındaki biçimsel ve düşünsel nitelikleri taşımaması açısından diğer dinî gruplardan ayrılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din sosyolojisi, Dinî gruplar sosyolojisi, Grup kimliği, İslâmcılık, Sosyo-Kültürel tutumlar

Özgür-der Circle as an Islamist Group: Identity, Organisational Structure and Views on Social Issues**

Abstract

Religious groups, which exist as a social reality in the daily and social lives of individuals, appear as an important sociological phenomenon that continues its existence and effectiveness in the post-modern period. It can be stated that the individual and social functions of religious groups are of great importance in their preference. In the historical process, it is seen that these functions of religious groups are not limited to the religious field, but they carry out activities in many different fields. In Turkey, the majority of religious groups have broadcasting organs such as magazines, newspapers, TV channels and websites on the grounds that they will mediate religious services. The sociological study of religious groups is thought to serve function as a barometer for understanding the social structure. One of the ways of analysing the relations between religion and society is the research of groups. In the literature on religious groups, it is seen that there are insufficient studies that give general information about the structures of the religious groups being researched and focus on specific aspects in a wide scope. This study addresses the structural mechanism of the group,

* Bu çalışma, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 28/06/2024 tarihinde etik kurul onayı almıştır. Toplantı karar no:2024/535, Toplantı sayısı: 13.

** This study received ethics committee approval from Necmettin Erbakan University Social and Human Sciences Scientific Research Ethics Committee on 28/06/2024. Meeting decision no: 2024/535, Meeting no: 13.

the logic of its functioning, its group identity, its beliefs and actions with a holistic perspective and systematic approaches of the members of Haksöz magazine. It can be said that the research differs from other studies in this respect. This study, which focuses on Özgür-der, presents the data obtained through the techniques of qualitative method with a descriptive approach. With this method, the views of the group members on religious identity, their approaches to social issues and their organisational structure are tried to be interpreted in a descriptive way. In the research, it is concluded that Özgür-der differs from other religious groups and congregations in Turkey in terms of its oppositional political views, prioritising mass actions, having a structure based on consultation rather than being leader-centred. As a matter of fact, the fact that the members of the group express that they do not have special dhikrs, certain forms of clothing and hair and beard cuts seen in other congregational structures, it can be said that the Haksöz magazine environment has a modern appearance compared to other groups. As a result, since this group is not a congregation or sect in the classical sense, it is determined that it does not have such a form of organisation.

Keywords: Sociology of religion, Sociology of religious groups, Group identity, Islamism, Socio-Cultural Attitudes.

Giriş

Toplumun anlaşılmasının yollarından biri, sosyal grupların araştırılmasıdır. Toplumsal grupların sosyolojik olarak analiz edilmesi, kitle toplumlarındaki din ve kültür ilişkilerine analitik bakabilme imkânı sağlamaktadır. Modern kültürde dinî çoğulcu anlayışların gelişmesi ile dinî grupların inanç, tutum ve pratiklerinin anlaşılması, araştırmanın merakını oluşturmaktadır. Bireylerin sosyokültürel birçok ihtiyacını karşılamayı temin eden dinî gruplar, sosyal bilimlerde önemli bir araştırma konusudur. Toplumun sosyal, siyasal ve kültürel yapısında izler bırakan, kitlesel eylemler gerçekleştiren, basın açıklamaları tertipleyen, sosyal yardımlaşma çalışmaları yapan, eğitim amaçlı seminer, forum ve konferanslar düzenleyen bazı toplumsal grupları incelemek, toplumun dinî ve kültürel hayatı hakkında fikirler verir. Dinî gruplarla ilgili çalışmaların büyük bir kısmı, "Dine bağlanma ve katılma sebepleri, siyasi çatışmalar, radikal İslâm, dinî gruplara giriş ve çıkış motivasyonları vb." konulara odaklanmaktadır. Dinî gruplar meselesi, dinin hangi sosyal grupların doğuşuna sebep olduğu, hangi gruplarda daha etkili olduğu bağlamında analiz edilmesi gerekmektedir.

Dinî gruplar sosyolojisi, literatürde müstakil araştırmalardan ziyade, sosyolojik araştırmalar, yazılan makaleler, kitap veya tezlerden oluşturulmuş çalışmalarından oluşmaktadır. Bu konuda tez bazında müstakil çalışmalardan biri, Mehmet Kurt'un *Din, Şiddet ve Aidiyet: Türkiye'de Hizbullah Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*¹ adıyla yaptığı doktora tezidir. Etnografik metotla yapılan bu çalışmada; Hizbullah, ortaya çıktığı dönemin tarihsel ve sosyolojik koşulları içinde değerlendirilmiş, geçirdiği aşamalar Hizbullah mensuplarıyla yapılan derinlemesine görüşmeler aracılığıyla analiz edilmiştir. Sosyal hareketin, tarihî, İslâmcı bir örgüt olarak Hizbullah'ın 'içkin' boyutları, Hizbullah'ın hikâye ve romanlarında toplumsal belleğin inşası gibi konular üzerinden grubun aidiyet, dinî söylem ve Kürt meselesi algısını ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Çalışmanın kullandığı metot ve problem ettiği konular açısından bu araştırmayla benzer yönlerinin olduğu söylenebilir.

Mehmet Salih Ökten'in *Cemaat Modernliği: Nurcularda Uyum, Direnç ve Değişim Dinamikleri*² başlıklı doktora tezi, modern dünyayla olan gerilimi aşmaya çalışan, siyasal radikalizmi reddeden ve kültürel alan üzerinde odaklaşan Nur Cemaati'ni sosyal disiplinle ve eleştirel bir tavırla irdeleyen önemli çalışmalardan biridir. Araştırmada, derinlemesine görüşme, odak grup görüşmesi ve katılımlı gözlem yöntemleri kullanılmaktadır. Bu tez, Türkiye'de cemaat modernliğinin uyum ve direnç dinamiklerinin neler olduğunu ve bu süreçte

¹ Mehmet Kurt, *Din, Şiddet ve Aidiyet: Türkiye'de Hizbullah Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014).

² Mehmet Salih Ökten, *Cemaat Modernliği: Nurcularda Uyum, Direnç ve Değişim Dinamikleri* (Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

ne tür modern ve dinsel pratiklerin ortaya çıktığını, İslâm'ın temel değer ve normlarını referans alan, kendilerini tarikattan ayırtan, geleneğin içinden bir İslâmî canlanmayı, yenileşmeyi öngören Nur cemaati üzerinden çözümlenmeye çalışılmaktadır.”³

21. yüzyılda değişen ve gelişen sosyoekonomik koşullara ve modernleşmeye rağmen Türkiye’de toplumsal olarak ciddiyetle önemini koruyan tarikatlar, tasavvufi hareketler ve cemaatlere ilişkin önemli çalışmaların yapıldığı göz ardı edilemez. Nitekim cemaat, tarikat veya mezheplerin farklı başlıklar altında incelendiği geniş bir literatürden bahsedilebilir. Ancak nitel yöntem ile yapılan saha araştırmalarının az olduğu söylenebilir. Türkiye özelinde yapılan çalışmalar, genel itibarıyla tarihsel bir bakış açısıyla ve tüm toplum ölçeğinde ele alınmıştır.⁴ Yanı sıra popülerliğini belli seviyelerde koruyan, toplumsal yapı içerisinde ciddi öneme sahip olan dinsel grupların daha fazla irdelendiği görülmektedir. Haksöz Dergisi ve Özgür-der gibi popüler gözükme de “sosyal, siyasi, eğitim” vb. birçok alanda etkin organizasyonları olan bir yapının çalışmalarda yeteri kadar konu edinilmemesi bu araştırmayı özgün kılmaktadır. Bu meyanda çalışmada nitel bir yöntem kullanılarak, araştırılan sosyal grup hakkında betimsel veri setlerine ulaşılması hedeflenmektedir.

Haksöz Dergisi ve Özgür-der çevresi olarak bilinen dinî grubun, grup kimliği, teşkilat ve kurumlarını, sosyo-kültürel tutumları bağlamında ele almak, çalışmanın amaçlarından biridir. Bu amaç çerçevesinde yapılan araştırma ile ulaşılmak istenen hedef, Türkiye’de yer alan dinî grup oluşumlarından biri olan Özgür-der çevresi hakkında, “grubun kendisini nasıl isimlendirdiği, grubun tarihçesi, Kürt sorunu, hilafet, demokrasi, laiklik gibi güncel meselelerde neler düşündükleri vb.” konularda bilgiler elde etmektir.

Araştırmanın problem ettiği konular ve amaçlar doğrultusunda grup kimliğinin ortaya çıkarılması için; “1- Grup kendini hangi geleneğe dayandırmaktadır? 2- Grup kendisi hakkında veya başkaları grubun üyeleri konusunda ne düşünmektedir? 3- Grup, üyelerinin üzerindeki etkinliğini ve onların canlılığını hangi yollarla sağlamaktadır? 4- Grup en çok hangi alanda (siyasi, ekonomik, sanat, medya) etkin görünmektedir.” vb. sorular ekseninde tartışmalar yürütülmektedir. Ayrıca çoğunlukla grup üyelerinin yazılarının yayımlandığı, güncel meselelere dair sosyo-kültürel tutumların ifade edildiği Haksöz Dergisi, teşkilatın özellikle dinî ve siyasi yaklaşımlarına yön vermektedir. Grubun Türkiye’nin belli başlı gündemine dair tutum ve düşünceleri hangi yönde olduğunun tespiti için grup üyelerine; “1-Grup hangi fikre karşı mücadele vermekte veya hangi fikir karşısında kendini konumlandırmaktadır? 2-Grup üyeleri “Modernleşme, Laiklik, Kemalizm, Demokrasi” vb. konularda neler düşünmektedir? 3- Grubun Alevîliğe, misyoner faaliyetlerine, Diyanet’e, diğer dinî gruplara, dinî azınlıklara (gayrimüslimlere) ve ekonomiye dair yaklaşımları nelerdir?” vb. sorular sorulmuştur.

1. Dinî Gruplar Sosyolojisi

Sosyolojinin incelediği ve anlamaya çalıştığı kurumların en önemlilerinden biri dindir. Sosyoloji, dini genelde sosyal fonksiyonları üzerinden tanımlamaya çalışır. Din, insanlara belli bir dünya görüşü sağlar ve bu sayede onların dünyevi olaylar karşısında nasıl bir eylem içinde bulunacaklarını belirler. Dinî grup kavramı ise, bir toplum içinde farklılaşan dinî oluşumları ifade eder. Toplumsal grupların özel bir türü de dinî gruplardır.⁵ İnsanın sosyal varlık olması ve güçsüzlüklerini telafi etme gibi sosyopsikolojik nedenlerden ötürü dinî gruplaşmalara tüm toplumlarda rastlanmıştır. Diğer bir ifadeyle din, cemaat, ümmet veya bir grup olarak insan topluluğu içinde hayat bulur.⁶ Din ve toplum arasındaki sosyal etkileşimin formlarından biri de dinî gruplardır.

³ Ökten, *Cemaat Modernliği: Nurcularda Uyum, Direnç ve Değişim Dinamikleri*, 3.

⁴ Şerif Mardin, *Türkiye, İslam ve sekülerizm* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011).

⁵ Niyazi Akyüz - İhsan Çapçoğlu, “Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler”, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed.?? (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 507.

⁶ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 261.

Kurucu sosyologlar, dinin modernlikle beraber gücünü kaybettiğini düşünmektedirler. Sekülerleşmenin belirginleştiği, rasyonel ve bilimsel yaklaşımın dinsel argümanların yerini aldığı, dünyanın büyüünün bozulduğu, dinin toplumsal kurumlar üzerindeki hâkimiyetini kaybetme sürecine girdiği bir dönemde Weber, dinin insan hayatını etkileme ve belirleme gücünü yitirdiğini ifade etmiştir.⁷ Modernleşme ve bireyselleşmenin getirdiği yeni ilişki biçimleri toplumlarda güvensizlik duygularının gelişmesine yol açabilmektedir. Özellikle 1950'lerden sonra din, sosyal bir olgu olarak yeniden canlanmış, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra her geçen gün etkisini artırmış, insanları etkilemeye ve hayatlarına anlam katma işlevlerine devam etmiştir. Diğer bir deyişle din, insanların yaşamlarında çevrelerini nasıl algıladıkları ve onlara nasıl tepki verdiklerini etkileyerek, gündelik ve sosyal hayatın önemli bir parçası olmayı sürdürmüştür.⁸

Dinî grupların topluluk veya cemaat olarak doğuşu, gelişimi, yapısının sosyolojik bakış açısıyla ele alınması, din sosyolojisinin ilgi alanına girmektedir. Dinî-sosyal grupların oluşmasında belli faktörlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Mercer ve Wanderer'e göre, sosyal grupların oluşabilmesi için: "Üyelerin, karşılıklı olarak birbirinin farkında olması, üyeler arasında belli bir iletişim biçiminin varlığı, üyelerin birbirinin davranış hakkında belli bir dereceye kadar bir tahminde bulunabilmesi, üyelerin davranışının belirli sosyal normlara göre düzenlenmesi, grubun zamana karşı dirençli olması, yani sürekliliği gibi şartlar gerekmektedir."⁹ Grup, sosyal bir yapıya sahiptir. Her üye gruptaki sosyal rollerini yerine getirerek gruba katılır. Grup üyeleri ortak hedef, ilgi ve değerlere sahiptir. Buradan yola çıkarak grup, ortak hedefleri olan, ilgileri, değerler ve sosyal normlar etrafında bir araya gelmiş sürekli birliktelik olarak tanımlanabilir.

Din ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkiler, din sosyolojisinin konularından bir diğerini oluşturmaktadır. Çünkü din, kültürün aile, kabile, boy, millet gibi doğal gruplarıyla sürekli yakın bir ilişki içinde olmuştur. Dinî gruplar ise bilinçli toplumsal gruplaşmayı ifade etmektedir. Dinin sosyal boyutlarının, din ile toplumun karşılıklı ilişkilerinin anlaşılabilmesi için dinin toplumsal (sosyolojik) işlevlerinin bilinmesi gerekmektedir. Dinin, ideoloji ve kimlik kazandırma, isteklendirme, meşrulaştırma, ayrıştırma ve çatıştırma, birleştirme, rehberlik, organizasyon ve cemaatleştirme, sosyalleştirme, sosyal kontrol sağlama, kültürü koruma gibi birçok sosyal işlevlerinden bahsedilebilir.¹⁰

Dinî gruplar meselesi, bir dinin hangi sosyal gruplarda ortaya çıktığı ve yaşadığına; hangi sosyal grupların doğuşuna sebep olduğuna bağlı olarak ele alınmalıdır. Şu hâlde bu mesele iki şekilde ele alınabilir: "Birinci şekilde, din dışında kalan sebeplerle ve dinin ortaya çıkışından önce mevcut olan grupların dinin taşıyıcısı olma halidir. Kan birliğine dayalı grupların aynı zamanda ibadet ve inanç birliği haline gelmesi böyle gerçekleşir. Bu durumda mevcut grup bağının din vasıtasıyla daha da güçlenmesi beklenir. Bu, dinin doğal grup içinde ortaya çıkması halidir. Bunlara "doğal dinî gruplar" denilmektedir. İkinci şekli ise dinin kendiliğinden bazı dinî topluluklar ya da yeni gruplaşma prensiplerine dayalı gruplar yaratmasıdır. Böyle grupların birinci durumdaki gruplarla hiçbir benzerliği yoktur. Dinî tarikatlar, kardeşlik cemiyetleri, mezhepler ve kiliseler böyle gruplardandır. Bunlara da sırf dinî gruplar denir."¹¹

Sırf dinî gruplar, daha ilerlemiş toplumlarda görülmektedir. Toplumsal yapının hızla değişmesi, fertlerin ve grupların dinî tecrübelerin şekillenmesi bu değişime yol açmaktadır. İnsan nüfusunun artması eski dinî yapının bütünleştirici etkisini zayıflatmakta bu durum da dinsel değişime yol açmaktadır. Elbette ki din de kendi gelişimi yoluyla bu dar çerçeveyi aşmakta ve yeni formlara bürünmektedir. Freyer'e göre çok Tanrılı dinlerden tek Tanrılı

⁷ John Macions, *Sociology* (New Jersey: Prentice Hall, 2001), 58.

⁸ Anthony Giddens-Philip W. Sutton, *Sosyoloji* (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008), 580.

⁹ Akyüz - Çapçoğlu, "Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler", 510.

¹⁰ Ejder Okumuş, *Dinin Gölgesinde* (Ankara: Maarif Mektepleri, 2017), 24-42.

¹¹ Akyüz - Çapçoğlu, "Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler", 512.

dinlere geçiş, tedrici olarak değil büyük bir atılım hareketi olarak gerçekleşmiştir. Bu tür yeni gruplaşmalar kendilerini toplumdaki farklı bir yere konumlandırırlar. Genellikle kendilerine dair yeni kavramlar kullanırlar. Örneğin, “manevi kardeşlik”, “yeni bir hayata doğmak” ve “ruhsal diriliş” gibi.¹²

Özgür-der ve Haksöz çevresi, dinden doğan sırf dinî gruplar içerisinde ifade edilebilir. Sırf dinî gruplar sosyolojik olarak farklı yapılarda ortaya çıkmıştır. Sırf dinî gruplar, dinî bağ ile ve grup üyelerinin organik, manevi ve din kardeşliği ile birbirlerine bağlandığı topluluk şekilleridir.¹³ Araştırmamızda Türkiye'nin birçok ilinde faaliyet gösteren sırf dinî gruplardan biri olan Özgür-der veya Haksöz çevresi ele alınmıştır.

2. İslâmcılık

İslâmcılık, 19. yüzyılda aydınlar eliyle gündeme getirilmiş, dine dayandırılan bir yorumlama ve siyasi pratik biçimidir. Osmanlı'nın son dönemlerinde Batı karşısındaki mağlubiyetlerine çözüm bulmak amacıyla bazı arayışlar gerçekleşmiştir. Özellikle askerî ve siyasi anlamda gerilemenin önüne geçmenin ne şekilde olacağına dair düşünceler ortaya atılmıştır. İslâmcılığın Türkiye tarihi için başlangıcı bu devrin fikrî bir mahsulü olmasıdır. İslâmcılık, aynı zamanda tarihsel ve kültürel bir birikimi de günümüze kadar taşımış köklü bir düşünce ekolüdür.

Olivier Roy, İslâmcılığı, dinî ve siyasi olanın birleşmesi şeklinde tanımlayarak,¹⁴ bu düşünce ekolünü İslâmî devlet kurma amacına indirgemştir. *Post İslâmcılık* kavramına ise 1992 yılındaki *Siyasal İslâm'ın İflası*'nda değinmektedir. Roy, Post İslâmcılığı, yeniden İslâmîleşme sürecinde dinin özelleşmesi üzerinden değerlendirmektedir. Ona göre İslâmcılık, Ortadoğu'nun siyasi manzarasında önemli bir değişiklik yapamamaya hayallerini gerçekleştiremediği için iflas etmiştir. Roy'a göre bugün İslâmcılık veya siyasi İslâm, herhangi bir Müslüman ülkede siyasi zafer elde etse bile yeni bir toplum yaratamayacak ne İran'da ne de Afganistan'ın kurtarılmış bölgelerinde başarılı olamamış, artık jeostratejik bir faktör değil, olsa olsa toplumsal bir olgudur.¹⁵

İslâmcılığın öncü isimlerinden kabul edilen Cemâleddin Efgânî *Urvet'ül-Vüska*'daki yazıların kahir ekseriyetinde İslâm'ın asıl kaynaklarına dönerek yeniden yorumlanması gerektiğini ileri sürerek İslâmcılığın düşünsel temellerini ortaya koymaktadır.¹⁶ Muhammed Abduh, Reşid Rızâ, Mevdûdî, Seyyid Kutub, Hasan el-Bennâ, Ali Şerîatî gibi isimler, İslâmcılığın önemli düşünsel öncüleri olarak görülmektedir. Bu isimlerin yanı sıra Abdülkâdir Üdeh, Fethî Yeken, Saîd Havvâ gibi şahsiyetlerin tercüme edilen eserlerindeki “cihat, biat, tağut, dârülselâm” gibi kavramlar Türkiye'de yaşayan Müslümanları etkilemiş, siyasi zeminde yeni anlamlar üretilmesine sebep olmuştur.¹⁷

İslâmcılık, Türkçe literatürde ilk kez, Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset*¹⁸ adlı çalışmasında, İslâm birliği anlamında kullanılmıştır. Ziya Gökalp ise *Türk Yurdu* dergisinde *Üç Cereyan* başlığıyla yazdığı makalesinde ilk defa ideolojik bir içerikle İslâmlaşmak ve İslâmcılık kavramlarını kullanmıştır.¹⁹ İslâmcılık farklı coğrafyalarda farklı nitelikler barındıran biçimlerde ortaya çıksa da kendi içinde tutarlı niteliklere sahip bir değerler sistemine sahip olarak siyasi ve sosyal hareketlere bir ideoloji sunmaktadır.

¹² Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964), 75.

¹³ Günay, *Din Sosyolojisi*, 261.

¹⁴ Olivier Roy, *Siyasal İslâmın İflası*, çev. Cüneyt Akalın (İstanbul: Metis Yayınları, 2003), 3.

¹⁵ Olivier Roy, *Globalized Islam: The search for a new Ummah* (New York: Columbia University Press, 2004), 9-11.

¹⁶ Nikki Keddie, *Cemâleddin Efgânî*, çev. Alâeddin Yalçınkaya (İstanbul: Bedir Yayınları, 1997), 197-212.

¹⁷ Mahsum Aytepe, “Doğuşundan Günümüze İslâmcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi”, *Anemon Mus Alparstan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (2016), 189.

¹⁸ Yusuf Akçura, *Üç Tarzı Siyaset* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976).

¹⁹ İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997), 31-33.

Türkiye'deki İslâmcılık düşüncesi, 19. yüzyılın son çeyreğinde Afgânî ve Abduh gibi düşünürlerin yanı sıra Mısır, İran ve Pakistan'da gelişen İslâmi düşünce geleneğine dayandığı söylenebilir. Mehmed Âkif Ersoy, Eşref Edip Fergan ve Babanzâde Ahmed Naim gibi aydınların çıkardığı *Sırât-ı Müstakîm* (daha sonra *Sebîlürreşâd* adını almıştır) dergisi, Türkiye İslâmcılığın seyrinin ana mecrası olarak ifade edilebilir.²⁰ 1913-1917 yıllarında sadrazamlık yapmasının yanı sıra Mevâzî'nin görevini yerine getiren Said Halim Paşa'ya da bu çizgide değerlendirmek mümkündür. Said Halim Paşa'ya göre İslâmcılık, İslâmiyet'in inanç, ahlâk, yaşayış ve siyasete ait esaslarının tümünün bir arada tam uygulanmasını ifade eder.²¹

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Türkiye'de İslâmcılık medrese kökenli aydınlar ile modern eğitim alan aydınlar üzerinden gelişmiştir. Medrese eksenli gelişen İslâmcılık düşüncesinin iki önemli ismi Said Nursi ve Süleyman Hilmi Tunahan'dır. İslâmcılığın cumhuriyet dönemindeki modern eğitim sisteminde yetişmiş iki önemli isim ise Necip Fazıl Kısakürek ve Nurettin Topçu'dur. İslâmi literatürden çok Fransız literatürüne hâkim olan bu aydınlar, var olan devletin Türk-İslâm geleneğine uyum sağlayarak yeniden kurulmasını hedeflediler.²²

1980'le başlayan ve 2000'li yıllara kadar süren dönem Türkiye İslâmcılığında liberalizm, sivil toplum, katılımcı demokrasi, insan hakları gibi tartışmaların yaşandığı dönem olarak isimlendirilebilir. Ali Bulaç, Hayrettin Karaman, İsmet Özel, Abdurrahman Dilipak, Bahri Zengin gibi İslâmcı aydınlar dönemin etkin şahsiyetleri olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca bu dönemde İslâmcılık düşüncesi, sivil toplum kuruluşları, edebiyat dergileri, yardımlaşma kuruluşları vb. oluşumlarla toplumsal bir harekete dönüşmektedir. Türkiye İslâmcılığında, birçok isimden, düşünce ekolünden, sosyal hareketten bahsetmek mümkündür. Ancak çalışmanın kapsamı çerçevesinde İslâmcılık düşüncesinin bu şekilde özetlenmesi yeterli görülmektedir. Türkiye'de İslâmcılık düşüncesinin gelişmesinde, toplumsal ve siyasal bir zeminde karşılık bulmasında önemli bir grup olan Haksöz Dergisi çevresi veya Özgür-der, çalışmanın kapsamı dâhilinde irdelenmektedir.

3. Haksöz Dergisi ve Özgür-der

Özgür-der veya Haksöz çevresi merkezi İstanbul'da olan, 28 Şubat döneminde özellikle başörtülü öğrencilere yönelik uygulanan ötekileştirme sorunu çerçevesinde ortaya çıkmış bir grup biçiminde tarif edilebilir. *Haksöz*, 1991 yılından günümüze kadar İstanbul merkezli olarak "Kur'an'ın Aydınlığına Doğru" sloganı ile yayın yapmakta olan aylık bir dergidir.²³ Sahipliğini ve genel yayın yönetmenliğini Hamza Türkmen'in yaptığı derginin önemli yazarları Rıdvan Kaya, Kenan Alpay, Selahaddin Eş Çakırgil, Bahadır Kurbanoğlu, Musa Üzer, Hülya Şekerci gibi isimlerdir.

Haksöz Dergisi, 1991 yılında bir grup ilahiyat öğrencisi tarafından, dönemin eğitim sistemine karşı muhalif fikirler etrafında çıkarılmaya başlanmıştır. Yayın hayatına 1991'li yıllarda başlayan Haksöz Dergisi, düşünsel temelini Cemâleddin Efgânî, Muhammed Abduh, Ali Şerâfî, Seyyid Kutub, Muhammed İkbâl, Reşîd Rızâ gibi isimlere ve Müslüman kardeşler, Cemâat-i İslâmî vb. ıslah ve irşat hareketlerine dayandırmaktadır.²⁴ Dergiyle birlikte Haksöz Haber sitesi ve Ekin Yayınları, Özgür-der'in fikirlerini ortaya koyduğu diğer haberleşme ve iletişim araçlarıdır.

Derginin temel yaklaşım ve ilkeleri etrafında örgütlenen, İslâmi ihya ve öze dönüş hareketi olarak da bilinen Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği (Özgür-der), 28 Şubat darbesinden sonra okullarına alınmayan bazı başörtülü öğrencilerin ve aydınların öncülüğünde 1997'de kurulur.²⁵ Özgür-der, 28 Şubat süreciyle birlikte İslâmi kimlikleri

²⁰ İsmail Kara, *İslâmcıların Siyasi Görüşleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001), 25-34.

²¹ Ertuğrul Düzdağ, *Said Halim Paşa, Buhranlarımız ve Son Eserleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 186.

²² Ömer Çaha - Bican Şahin, *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler* (Ankara: Orion Kitapevi, 2013), 604.

²³ İslamcı Dergiler Projesi, "Haksöz" (8 Haziran 2024).

²⁴ İDP "Haksöz".

²⁵ AYTEPE, "Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi", 194.

nedeniyle eğitim hakları engellenen öğrencilerin hak ihlalleri karşısında onurlu tutumlarıyla temayüz eden bazı gazeteci-yazarların, edebiyatçıların, avukatların ve bazı meslek gruplarındaki öncü isimlerden bazı kişilerin katılımlarıyla oluşan bir teşebbüsle şekillenmiştir.²⁶

Haksöz ve Özgür-der çevresi modernist ve gelenekçi yaklaşımları İslâm'dan kadim ve çağdaş iki sapma olarak görür ve Kur'an merkezli bir metodoloji ve ontoloji ile bu İslâmi anlayışların değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'i herkesin anlayacağı bir kitap olarak gören bu grup, Kur'an meali okumayı teşvik etmekle birlikte bunu yeterli görmemektedir.²⁷

Bu grup kendisini klasik bir STK olarak görmek dışında, İslâmi kimlik ve ilkeler etrafında sürdürülen bir mücadele platformu olarak ifade etmektedir. Kur'an temelli bir metod anlayışı ile toplumsal bir değişimi önceleyen Özgür-der, bu metod ışığında Türkiye'nin birçok ilinde şubeler ve temsilcilikler üzerinden konferans, öğrenci buluşmaları, eğitim vb. faaliyetleri yürütmektedir.²⁸

4. Yöntem

Araştırılan dinî grubun kimliği, teşkilat yapısı ve güncel meselelere dair örtük görüşlerinin neler olduğunun kavranabilmesi için nitel bir yöntem tercih edilmiştir. Diğer bir ifadeyle çalışmada belirlenen problemler ve amaçlar doğrultusunda kalitatif bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel metod ile gözlem ve görüşme olanağı sayesinde gündelik hayatın bağlamı içerisinde verilere ulaşılabilir.²⁹ Nitel araştırmalar, geniş bir çerçeve sunma imkânı vererek toplumsal gerçekliğe yönelik düşünümsel ürünler ortaya çıkarabilmektedir. Nitel yöntem, bireyler ve gruplar üzerinde derinlemesine ve kuşatıcı bir çalışma biçimini öngörmektedir.³⁰

Niteliksel araştırmaların olgu, olay ya da süreçlere doğal akışlarında yoğunlaşarak araştırma imkânı sağlamasından ötürü sosyal olaylar hakkında çok daha geniş bir bakış açısı elde edilebileceği söylenebilir.³¹ Sosyolojik bakımdan araştırılan grubun mensubu olan bireylerin dinsel, siyasal ve sosyal meseleleri nasıl anlamlandırdıkları/deneyimledikleri, zihniyet yapı haritalarının neler olduğu, kendilerini ve çevresini nasıl algıladıklarının derinlikli analizi için nitel bir yöntem uygun görülmektedir.

Araştırma Haksöz Dergisi'nin ve Özgür-der'in merkezi olan İstanbul ile araştırmacının yaşadığı şehir olan Diyarbakır ilindeki şubeye sınırlandırılmıştır. Veri toplama tekniği olarak görüşme tekniği kullanılmıştır. Yüz yüze görüşme olanağı bulunmayan kişilerden, elektronik ortamdan soruların gönderilmesi şeklinde veriler toplanmıştır. Katılımcılara yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular sorulmuştur. Görüşme yapılan kişilerin verdiği cevaplar üzerinden yeni soruların çalışmaya dâhil edildiği bir teknik tercih edilmiştir. Araştırmacının yakın sosyal çevresinden bazı kişilerin Özgür-der üyesi olması; katılımcılara ulaşma, görüşme ve onlarla güven ilişkisi sağlama noktasında araştırmacıya kolaylık sağlamıştır.

Yüz yüze görüşme ve elektronik ortamda grup üyelerine "Grup Kimliği, Teşkilat ve Kurumları, Sosyo-Kültürel Tutumları" konularına ilişkin toplamda 23 soru yöneltilmiştir. Görüşmeciler; öğretmen, eczacı, esnaf, öğrenci, araştırmacı yazar gibi farklı sosyal statüden seçilip yaşları 18-60 aralığında olan kadın ve erkek toplam 15 katılımcıdan oluşmaktadır. Diğer yandan konuşmayı kabul edip hiçbir şekilde hakkında bilgi verilmesini istemeyen

²⁶ Haksöz Haber, "Özgür-der Kuruluş Bildirgesi" (8 Haziran 2024).

²⁷ HB, "Özgür-der Kuruluş Bildirgesi".

²⁸ Özgür-der, "Özgür-der nedir?" (8 Haziran 2024).

²⁹ Robert B. Burns, *Introduction to Reserach Methods* (London: New Delhi Publications, 2000), 388.

³⁰ Hasan Şimşek- Ali Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 41.

³¹ John W. Creswell, *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches*, Sage Publications, (2006), 80.

görüşmecilerin mahremiyetini ve güvenliğini sağlamak adına çalışma boyunca bilgiler, herhangi bir referans göstermeksizin kullanılmıştır.

Araştırılmak istenen konunun içeriğine ve amacına uygun veri, araştırmaya konu olan olguları içinde barındıran evrende bulunmaktadır. Araştırma grubu seçilirken kartopu örneklem/zincir örneklem tekniği kullanılmıştır.³² Bu tekniği kullanan araştırmacı, incelenen olguya ilişkin öncelikle sahada bilgisine ve tecrübesine güvendiği kişi üzerinden çalışmaya başlar.³³ Araştırmada her katılımcıya referans olabileceği başka kimlerle görüşülebileceği sorulmuştur. Böylece zincirleme bir şekilde güven ilişkisi kurularak yeni katılımcılara ulaşılmıştır.

Araştırmada saha çalışması boyunca ulaşılan veriler birimlerine ayrılmış, sentezlenip değişkenleri ve benzerlikleri ortaya çıkarılmıştır. Etnolojik veri analizi tercih edilerek insan davranışlarının arkasında yer alan örtük ve açık değer yargılarını anlaşılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda toplanan veriler içerisinde saklı duran ve araştırmanın kapsamı dâhilinde olan bilgiler keşfedilmeye çalışılmıştır. Betimsel bir araştırma olarak tasarlanan bu çalışmada elde edilen bilgiler sınıflandırılıp belli başlıklar altında toplanmıştır. Son tahlilde veriler teorik çerçeve ve literatür ile karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıklarından bahsedilmiştir. Bu şekilde oluşan sistematik veri setiyle teorik kategoriler analiz edilmiştir.

5. Araştırmanın Bulguları ve Analizi

5.1 Haksöz/Özgür-der Çevresinin Dinsel Grup Kimliği

İnanç, düşünce ve davranışsal normların ortak paylaşımından oluşan dinî gruplar; üyelerin karşılıklı olarak birbirinin farkında olması, birbirlerinin davranışı hakkında belli bir dereceye kadar tahminde bulunabilmesi ve üyeler arasındaki iletişim biçimine göre düzenlenip şekillenmektedir. Sosyal kimlik ise insanların kendilerini de diğer insanlar gibi sınıflandırdıklarını ve bu sınıflandırma sonucu edindikleri kimliktir. Sosyal kimliklerden biri de dinî grup kimliğidir. Ortak hedefleri, ilgi ve değerleri olan bireylerin oluşturdukları bu sosyal kimlik, grup içi dinamikleri anlamak açısından önemlidir.

Özgür-der çevresinin dinî grup kimliğinde öne çıkan, grubu doğrudan tanımlayıp tasvir eden özelliklerinin neler olduğuna ilişkin bazı verilere ulaşılmıştır. Grubun haber sitesinde ve sosyal medya hesaplarında kullandığı ve yapıyı tarif ettiği ismi Özgür-der'dir. Sahada grup üyelerinin de bu dinî grubu çoğunlukla Özgür-der veya Haksöz çevresi olarak isimlendirdiği görülmektedir. Dinî grup kimliği konusunda öne çıkan araştırma problemlerinden biri; İslâmi, siyasi veya ideolojik açıdan grubun kendini hangi geleneğe dayandırdığıdır. Katılımcılardan biri bunu şöyle özetlemektedir:

“Bizler Cemâleddin Efgâni ve Muhammed Abduh'un Urvet'ül-Vüska; Muhammed Abduh ve Muhammed Reşid Rızâ'nın Menar çizgisini takip eden Hasan el-Bennâ, Mevdûdi, Takiyyüddin Nebhâni, Seyyid Kutub hattına bağlı ıslah hareketiyiz. Bu çizginin doğruluğuna sahip çıkan, zaafalarını aşmaya çalışan, şartlara göre içtihadı olarak kendimizi yenileyen, geçmişten geleceğe yeniden uyanış ve inşa amacıyla yürüyen Müslümanlarız.” (Araştırmacı Yazar, Evli, 53 Yaşında).

Grup üyelerinin düzenli bir kitap okuma listesinin olmadığı söylenebilir. Grup mensupların Kur'an okumaya önem verdikleri sahada elde edilen sonuçlardan biridir. Bunun yanı sıra dinî anlamda usul kitaplarının da okunduğu öğrenilmiştir. Özetle inananlar olarak insanlık serüvenine katkı sunacak her türlü kitabın okunduğu bilgisi elde edilmiştir:

“Grup mensuplarının düzenli okudukları bir kitap listesinin olmadığını söyleyebilirim. Okumalar geniş perspektife yayılmaktadır. Tarih, felsefe ve sosyoloji kitaplarının okunduğu gibi Seyyid Kutub, Hasan el-Bennâ ve Mevdûdi de okunmaktadır. Ayrıca tevhidî düşüncede olan Afgâni, Abduh ve Reşit Rıza'nın yanı sıra ülkemizde tevhidî çizgide olduğunu düşündüğümüz Mustafa İslamoğlu gibi yazarların kitapları da okunmaktadır.” (Yazar, Evli, 46 Yaşında).

³² Michael Quinn Patton, *Qualitative Research* (New York: Sage Publications, 2005).

³³ Uwe Flick, *An Introduction To Qualitative Research* (New York: Sage Publications, 2014).

Cemâleddin Efgânî ile başlayıp, Muhammed Abduh, Reşîd Rızâ, Hasan el-Bennâ, Mevdûdî çizgisi ile devam eden ıslah ekolünün devamı niteliğinde bir grup olduklarını vurgulayan katılımcılar, Özgür-der'in Ehli sünnet geleneğinden de bağımsız olmayan bir yapıda olduğunu ifade etmektedir. Yukarıda her türlü kitabın okunulmasını tavsiye edildiği ifade edilse de bazı isimlerin öne çıkarılması bir çelişki olarak ifade edilebilir. Nitekim bağlı kalınan düşünce ekolünden yazarların kitaplarının ders halkalarında işlenmesi, analizlerinin yapılması, diğer fikirsel söylemlerin arka plana itildiği anlamını taşımaktadır.

Grup üyelerinin büyük çoğunluğu bu dinî grubu "İrşad ve Islah Ekolü" şeklinde tarif etmektedir. Bahsi geçen irşad öncülerini önemseyen bu grup, Ehl-i sünnet geleneğinde ise Ehl-i rey³⁴ çizgisine daha yakın durmaktadır. Grubun dayandığı tarihi ve düşünsel gelenekte özellikle Efgânî, Reşîd Rızâ, Seyyid Kutub vb. öncü isimlerin öne çıktığı görülmektedir. Bu da grubun karizmatik lider meselesinde nasıl bir yaklaşıma sahip olduğu noktasında merak uyandırmaktadır. Katılımcılardan biri, Haksöz çevresinin bu konu hakkında sahip olduğu görüşü şöyle ifade etmektedir:

"Grubumuz lider şahsiyetten öte bir anlayış grubudur. Dolayısıyla lider kültüründen öte grup fikrinin öne çıktığı bir harekettir. Derneğin gerek kurucu başkanları gerekse de şu an ki başkanların durumundan öte grubun bakış açısı ön plana çıkmaktadır. Bu sebeplerle kendimizi lider kültürünün ön planda olmadığı bir hareket yani bir ekol olarak görmekteyiz." (Öğretmen, Evli, 47 Yaşında)

Grup içinde karizmatik lider olarak belli bir şahsın öne çıkmadığı ifade edilebilir. Nitekim diğer katılımcıların paralel görüşlere sahip olduğu ve grubu istişare merkezli bir yapı biçiminde tasvir ettiği görülmektedir. Bahsi geçen kişiler, hareketin tarihinde grubun kendisini dayandırdığı öncü isimler olarak zikredilmektedir. Şahıs merkezli yapılarda istişare kurullarından bahsetmek mümkün değildir. Grup içi görüşmelerde, Özgür-der'in il merkezli şubelerde dahi belli örgütlenme kurulları üzerinden istişare ile kararlar aldığı tespit edilmiştir.

Grubun içerisinde etkili olan ve halef potansiyeli olan kişilerin kim olduğu meselesinde, grup içerisinde öyle bir yapılanmanın olmadığı bilgisi elde edilmiştir. Bu konu hakkında sorulan soruya görüşmecilerin bazılarının cevap vermediği ve cevap verenlerin de kısa ve öz cevaplar verdiği görülmüştür. Özgür-der üyelerinin gruba neden dâhil olduğu ve takip ettiği sorusu, dinî grubun kimliği meselesinde sorulan bir diğer soru olmuştur. Katılımcılardan biri, bireyselleşme tehlikesine karşı grup, cemaat vb. yapıların öneminden bahsetmektedir:

"Grubun bir bireyi olarak dâhil olduğum grubumu bireyselleşme tehlikesiyle mücadele konusunda bir can simidi olarak görmekteyim. Zira İslâmi yaşama noktasında bireysel yaşamın söz konusu olmadığı ve bir topluluk ile yaşanılması gerektiği düşüncesinden hareketle bu grubu kendi İslâmi bakış açımıyla örtüştürdüğü için tercih etmiş bulunmaktayım. Bu grup ile İslâmi sorumluluklarımı yerine getirme noktasında daha şanslı olduğumu hissetmekteyim." (Esnaf, Evli, 40 Yaşında).

Grup üyelerinin İslâmi anlamda toplumu şekillendirmeyi amaçlayan, bu meyanda kendisini yenileyen ve becerilerini bu minvalde geliştiren bireylerden oluştuğunu iddia eden katılımcılar, grubun ortak amacı olarak tebliğ/davet vurgusu yapmaktadırlar. İstanbul ve Diyarbakır özelinde grubun müntesiplerinin farklı sosyal tabakadan bireylerden oluştuğu söylenebilir. Araştırmaya dâhil olan Özgür-der gönüllüsü üyelerin esnaf, öğretmen, avukat,

³⁴ Sözlükte "şahsî görüş, düşünce ve kanaat" mânasına gelen re'y kelimesi fıkıh literatüründe "müctehidin, hakkında açık bir nas bulunmayan fikhî bir konuda belli metotlar uygulayarak ulaştığı şahsî görüş" anlamında kullanılır (bk. RE'Y). Ehl-i re'y (ehlü'r-re'y) tabiri de "re'y taraftarı kimse veya kimseler" demektir. (M. Esat Kılıçer, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin 1994 yılında İstanbul'da basılan 10. cildinde, 520-524 numaralı sayfalarda yer almıştır.). Sözlükte "mânevî alanda çizilen yolu benimseyenler" anlamına gelen ehl-i sünnet (ehlü's-sünne) tamlaması ehli's-sünne ve'l-cemâa (ehl-i sünnet ve'l-cemâat) ifadesinin kısaltılmış şeklidir. Buradaki sünnetten maksat, dini tebliğ ve beyan etmekle görevli bulunan Hz. Peygamber'in İslâm'ın temel konularını anlama ve benimseme tarzıdır. (Yusuf Şevki Yavuz, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin 1994 yılında İstanbul'da basılan 10. cildinde, 525-530 numaralı sayfalarda yer almıştır). Bu kaynaklara kaynakçada yer verilmemiştir.

doktor, işsiz gibi kişilerden oluşması grup içinde bireysel çeşitliliğinin olduğu anlamına gelmektedir. Bu da gruba toplumsal bir çeşitlilik kazandırmaktadır. Zira grupta ekonomik gücü iyi olan iş adamları olduğu gibi işsiz olan bireyler de mevcuttur. Hakeza okuryazar olmayan bireylerin varlığının yanında üniversitede akademisyenlik yapan bireylere kadar bir çeşitlilik söz konusudur.

Özgür-der/Haksöz çevresinin belli bir milliyete, ırka veya cinse hitap etmemesi grup içi çeşitliliğin bir yönü olarak belirtilebilir. Özgür-der'in Türkiye'nin batısından doğusuna birçok ilinde faaliyet gösteren ve şubeleri olan bir grup olması, onun milliyeti farklı olan birçok kesime hitap ettiğini göstermektedir. Yanı sıra Özgür-der İstanbul merkezinin kurucusunun bir kadın olması, grup içinde kadınların aktif rol ve sorumluklara sahip olması, erkek merkezli bir yapı olmadığını göstermektedir. Sonuçta grubun toplumun genelini kuşatan bir hareket olarak ön plana çıktığı ifade edilebilir.

Grup kimliğinde tartışılan meselelerden bir diğeri de dinî grupların giyim, kuşam ve görünüşte belli bir forma göre hareket edip etmedikleridir. Katılımcılardan biri bunu şöyle ifade etmektedir:

"Grubumuz bazı cemaatlerde olduğu gibi kendine has bir giyim kuşama veya görünüşe sahip değildir. Toplumda vasat bir bireyin sergilemiş olduğu giyim kuşamda bulunmaktadır. Giyim ve kuşamı tarihsel ve toplumsal kültür ile bağdaştırdığımızdan, yaşadığımız toplumunun giyim kuşamını sergileyen bir birey gibi giyinmekteyiz." (Öğrenci, Bekâr, 20 Yaşında).

Özel bir giyim formundan ziyade çok dikkat çekici ve pahalı olmayan, toplum içinde vasatın yakalanmaya çalışıldığı bir giyim usulüne sahip oldukları, çoğu katılımcı tarafından vurgulanmaktadır. Kadınlar için de belli bir giyim tarzının öne çıkmadığı söylenebilir. Kimi kadın üyenin pardösü, kiminin tunik, kiminin az da olsa çarşaf giydiği görülmektedir. Grup içi dinamiklerde hiçbir üyeye bu konuda belli bir baskının yapılmadığı ifade edilmektedir. Özgür-der hareketinin kendine has uyguladığı zikir, dua veya özel ibadet biçimlerinin olup olmadığı grup kimliği tartışmalarındaki diğer bir meseledir. Katılımcılardan biri grup üyelerine ve her Müslüman'a tavsiye edilen bazı ibadetlerden bahsetmektedir:

"Kendine has bir ibadeti yoktur. İslâmi gelenekten gelen cemaatle namaz kılmayı önemser. Kendine has kılınan zorunlu ibadetler veya zikir vs. söz konusu değil. Belli gruplardaki dua ve zikirler biz de söz konusu değil. Ancak gruptaki bireylere her Müslüman'a tavsiye edilen, pazartesi ve perşembe günleri sünnet orucu tutma, malımızdan belli oranlarda düzenli infak eyleminde bulunma, günde 5 sayfa Arapça ve meali olmak üzere Kur'an okuma gibi ibadetler tavsiye edilmektedir." (Esnaf, Evli, 45 Yaşında).

Grup üyelerinin özel bir gecede ve belli formatta yaptığı herhangi bir ibadet şeklinin olmadığı öğrenilmektedir. Türkiye'de bazı tarikat, cemaat veya tasavvuf yapılarında görülen biçimsel dua ve zikir formlarının Özgür-der hareketinde özel bir anlam taşımadığı anlaşılmaktadır. Ancak grup üyelerine tavsiye edilen ibadetlerin de özel bir form niteliğinde olduğu söylenebilir. Sohbet halkalarında ve grup üyelerinin katıldığı etkinliklerde önerilen bu ibadet şekillerinin yanı sıra dernek binasında sivil cumaların ve teravih namazlarının kılındığı, ramazan aylarında toplu itikâfların yapıldığı bilgisine de ulaşılmaktadır. Bütün bunlar göz önünde alındığında derneğin diğer gruplardan farklı bir yapılanma biçimine sahip olduğu söylenebilir. Bazı yönleriyle diğer dinsel gruplardan farklı olan bu hareket, zaman zaman bu açılardan radikal veya uç bir grup olarak tasnif edilebilmektedir. Türkiye toplumunun dinsel ve kültürel çeşitliliği düşünüldüğünde, Özgür-der hareketinin kendine özgün bazı anlayışlara sahip olduğu söylenebilir.

Ümmet coğrafyasında yer alan Müslümanların yanında durmak, buna yönelik siyasi tavır takınmak gerektiğiyle alakalı etkin siyasi söylemi olan bu grup, Kürt sorununun İslâmi perspektiften çözülmesi ile alakalı bir yaklaşıma sahiptir. Yanı sıra başörtüsü özgürlüğü, andımızın kaldırılması ve eğitimin nasıl gerçekleştirilmesi ile ilgili siyasi bakış açısı da bulunmaktadır. Ayrıca başta Mısır, Suriye ve Filistin olmak üzere ümmet coğrafyasındaki

Müslümanlar ile ülkenin siyasi erkinin geliştirmesi gereken tavır hakkında siyasi görüşleri ön plana çıkan bir gruptur.

“Özgür-der her ne kadar ekonomik alanda yardımlaşmalarda bulunulsa da ağırlıklı olarak siyasi etkinliği ön plana çıkmaktadır. Gerek ülkenin içinde bulunduğu siyasi duruma gerekse de ümmet coğrafyasında yer alan Müslümanların yanında durmayı buna yönelik bir siyasi tavır takınılması gerektiği ile alakalı etkin bir siyasi söyleme sahip bir gruptur. Ülkemizdeki Kürt sorununu İslâmi olarak çözülmesi ile alakalı Kürt çalışmaları yapılmaktadır. Mısır, Suriye ve Filistin olmak üzere ümmet coğrafyasındaki Müslümanlar ile ülkenin siyasi erkinin geliştirmesi gereken tavır hakkında siyasi görüşleri ön plana çıkan bir gurubuz.” (Esnaf, Evli, 40 Yaşında).

Türkiye, birçok dinî cemaat ve tarikat yapılarının örgütlendiği toplumsal bir zemine sahiptir. Haksöz Dergisi’nde yayınlanan yazılarda yukarıda bahsi geçen güncel siyasi meseleler hakkında tartışmalar yapılmaktadır. Yanı sıra Haksöz Haber de grubun siyasal kimliğini yansıtan bir haber sitesidir. Türkiye’de siyasal taleplerin, görüşlerin ve eleştirilerin bu sıklıkla yapıldığı çok az dinî gruptan söz edilebilir. Özgür-der ve ona bağlı alt kurumlarda eğitim, yardımlaşma ve kültürel faaliyetler yapılmaktadır. Üyelerin arasında bilgi paylaşımının diri tutulması için yapılan dinî sohbetler, konferanslar, kitap okuma halkaları, ortaokul ve çocuk kulüpleri bunlar arasında sayılabilir. Toplumsal duyarlılık ve yeri geldiğinde dayanışma ve tepki içerikli basın açıklamaları ve kitlesel yürüyüşler Özgür-der’in klasik bir sivil toplum kuruluşundan ziyade aktif/eylemsel bir hareket olduğunu göstermektedir. Bu da grubu, toplumsal zeminde canlı ve etkin tutmaktadır. Bu şekilde de diğer dinî grup, cemaat veya tarikatlardan farklı bir yapıda olduğu ifade edilebilir.

5.2 Özgür-der’in Teşkilat Yapısı ve Örgütlenme Biçimi

Geleneksel toplumlarda sosyal ilişkilerin merkezindeki yapılardan biri de cemaatleşmektir. Kentleşme ve bireyleşmeyle birlikte bu yapısal ilişkilerin değiştiğinden söz edilmektedir. Postmodern dönem ile birlikte ise birey ve toplum arasında kopan bağlar yeni dinî cemaatlerle yeniden inşa edilmeye çalışılmaktadır. Cemaat bu yönüyle, toplumsal yapıların birincil örüntüsüdür.

Sosyolojik olarak cemaat kavramı, toplumsal değişmeler üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır. Ferdinand Tönnies, cemaat terimini sanayi öncesi toplumların ideal tipi anlamına gelen “Gemeinschaft” ile tanımlamaktadır.³⁵ Tönnies, Gemeinschaft (cemaat/topluluk) ve Gesellschaft (toplum/cemiyet) gibi dikotomik paradigmalara Durkheim, Weber gibi birçok kişiyi etkileyen bir sosyologdur. Nitekim Tönnies gibi ilk dönem sosyologlar cemaati modern olanın karşısında geleneksel yaşam biçimi olarak tarif etmişlerdir. Weber’e göre cemaatleşmenin temelinde geleneksel ve duygusal amaçlar vardır. Ona göre aynı topluluğa üye olma yolundaki geleneksel ve duygusal etkinliğe dayalı topluluklardan cemaat ortaya çıkar.³⁶ Toplumsal yapılar genellikle, dikotomik sınıflama ile ikiye bölünerek tarif edilmektedir. Bu sınıflandırmalar toplumun ilkel yapılanmasından gelişmiş yapılanmaya doğru evrildiği kabulüne dayanmaktadır.³⁷

Günümüzde etnik, yerel, dinî ve siyasi yaklaşımlara göre cemaatin anlamının genişlediği bilinmektedir. Cemaat genellikle; ortak bir dünya görüşü temeline dayalı, refleksif bir kimlikle oluşturulmuş, birbiriyle sistematik bir etkileşim içinde olan insan gruplarını betimlemektedir.³⁸ Bu meyanda benzer bir tarifte cemaat, karşılıklı ve duygusal temelli toplumsal ilişkiler networku olarak açıklanmaktadır.³⁹ Türkiye’de cemaat denilince salt dinî gruplar akla gelmektedir. Ancak oluşum amaçlarına göre çok çeşitli cemaat yapılarından da

³⁵ Ferdinand Tönnies, *Cemaat ve Cemiyet*, çev. Emre güler (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019).

³⁶ Max Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, çev. Özer Ozankaya (Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 1995), 72.

³⁷ Veybi Bayhan, “Postmodern Cemaat Örüntülülere”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 1/3 (1992), 198.

³⁸ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akinhay- Derya Kömürçü (Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1999), 90.

³⁹ Ramazan Yelken, *Cemaatin Dönüşümü Genç Modern Dönemde Cemaat Sosyolojisi* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2000), 259.

söz edilebilir. Nitekim Özgür-der'in aynı inanç ve değerler etrafında toplanmış, ortak siyasi görüşü benimseyen bireylerden oluşan, Kur'an'ı Kerim eğitiminden kültürel faaliyetlere kadar birçok alanda etkinlikleri/faaliyetleri olan bir cemaat örgütlenmesine sahip olduğu söylenebilir.

Araştırmamızın bu bölümü; Özgür-der çevresinin ekonomik kaynaklarının neler olduğu, hangi illerde teşkilatlandığı, en çok hangi alanlarda etkin görüldükleri, gruba katılmadaki kriterlerin neler olduğu ve grup içerisinde yükselmenin neye bağlı olduğu şeklindeki konulara yoğunlaşmaktadır. Katılımcılardan biri grubun ekonomik kaynakları hakkında şunları ifade etmektedir:

"Ekonomik kaynaklarını bireylerin vermiş olduğu infaklar ile yani üyelik aidatları ile sağlamakta. Hiçbir partiden, siyasi oluşumdan, devletten veya dış güçlerden yardım veya bağış almayı kabullenmeyen bir anlayışa sahip. Bireylerin gönüllülük esasına dayalı yardımlarıyla çalışmalarını yürüten bir grubuz." (Öğretmen, Evli, 45 Yaşında).

Grup üyelerinden alınan bilgilere göre, Özgür-der'in gelir kaynağının çoğunlukla üye ve gönüllülerinin aidat ve bağışları olduğu söylenebilir. Bu dinî grubun ekonomik gelir elde ettiği herhangi ticari bir işletmesinin olmadığı tespit edilmiştir. Yanı sıra dış kaynak diyebileceğimiz, herhangi bir siyasi parti vb. kuruluşla organik bir bağının olmadığı öğrenilmiştir. Merkez İstanbul olmak üzere, Diyarbakır, Adana, Bursa, Batman, Van, Bingöl gibi 33 ilde şubesi olan bu hareket, eylemsel teşkilat yapılanması olan dinî bir gruptur:

"Hareket günümüzde başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin hemen her coğrafyasında bu anlayışa ve görüşe sahip gönüllülerin kurduğu Özgür-der ile faaliyetlerine devam etmekte. İstanbul ve Diyarbakır gibi büyükşehirlerde birden fazla temsilciliği olduğu gibi belli illerde de sadece bir dernek binası ile çalışmalarını yürütmektedir. Memleketin 7 coğrafyasının farklı illerinde dernek çalışmaları yürütülmektedir." (Esnaf, Evli, 45 Yaşında).

Araştırma yapılan grubun çoğunlukla siyasi eylemselliğiyle öne çıkan toplumsal bir hareket olduğu görülmektedir. 'Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği' adlı bu dinî grubun, isminin taşıdığı eğitim alanında da yoğun faaliyetleri vardır. Üyelerin kişisel eğitimlerine yönelik sohbet ve okuma halkaları bu amaçla oluşturulmaktadır. Konferans, seminer, forum vb. organizasyonlarla toplumsal eğitimi amaçlamaktadırlar. Katılımcılardan biri, grubun neden siyasi eylemsellikle öne çıktığını şöyle açıklamaktadır:

"Grup en çok siyasi alanda etkinliğe sahiptir. Her ne kadar ekonomik alanda yardımlaşmalarda bulunulsa da ağırlıklı olarak siyasi etkinliği ön plana çıkmaktadır. Gerek ülkenin içinde bulunduğu siyasi duruma gerekse de ümmet coğrafyasında yer alan Müslümanların yanında durmayı buna yönelik bir siyasi tavır takınılması gerektiği ile alakalı etkin bir siyasi söyleme sahip bir grup. Ülkemizdeki Kürt sorununu İslâmi olarak çözülmesi ile alakalı Kürt çalıştayları yapmalarının yanı sıra başörtüsü özgürlüğü, andımızın kaldırılması ve eğitimin nasıl gerçekleştirilmesi ile alakalı siyasi bir perspektifi bulunmaktadır. Ayrıca başta Mısır, Suriye ve Filistin olmak üzere ümmet coğrafyasındaki Müslümanlar ile ülkenin siyasi erkinin geliştirilmesi gereken tavır hakkında siyasi görüşleri ön plana çıkan bir grubuz. Medya üzerinde bunu Haksöz Haber ve Haksöz Dergisi ile etkin bir şekilde sürdürmekteyiz." (Araştırmacı Yazar, Evli, 53 Yaşında).

Katılımcılara göre, Özgür-der, dünya genelinde ve Türkiye'de yaşanan zulümlere, haksızlıklara ve adaletsizliklere İslâmi kimliği esas alan bir perspektifle tavır almayı ibadet bilen bir düşünce ekolünün temsilcisidir. Bu yüzden siyasi söylemler ve eylemsellikler dinî hayatın bir parçası olarak görülmektedir. Esasen, Türkiye'deki diğer cemaat veya dinî gruplarda bu denli muhalif tavrın ve siyasi eylemselliğin Özgür-der'e oranla daha zayıf kaldığı söylenebilir. Haksöz Dergisi'ndeki yazılar incelendiğinde, bu yazıların çoğunlukla güncel siyasi tartışmaları içerdiği görülmektedir. Türkiye'nin gündemine oturan meselelere dair tartışmalara yer verilen yazılarla, grup içindeki siyasi tavrın belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Grup içi örgütlenme biçiminin anlaşılması için 'grup üyeliğinin kriterleri, grup içi saygınlık kazanma, grup içi şeffaflık' vb. meseleler irdelenmiştir. Katılımcılardan biri, grup içinde yükselme ve saygınlık kazanma durumunu şöyle belirlemektedir:

“Grup içinde yükselme, çalışmalarda görev alma isteği ve liyakat esaslı olmaktadır. Çalışmalarda etkin rol almak isteyen ve buna liyakat gösterebilen gönüllüler grup içinde daha etkin sorumluluklar yüklenebilmektedir. Grubun yönetim ekibi bir işi yüklenecek liyakatlı olduğu düşünülen ve bu işi gönüllü yapmayı arzulayan bireylere bu görevi teklif eder. Kişi kabul ettiğinde bu sorumluluğa atanmış olur.” (Öğretmen, Evli, 39 Yaşında).

Gruba katılımda herhangi bir özel şartın ve kriterin olmadığı, Özgür-der’in gönüllülük esaslı bir yapı olduğu söylenebilir. Grup üyelerine göre gruba katılım için samimiyet, şeffaflık ve birlikte hayır üretme becerisi yeterlidir. Katılımcıların büyük bir kısmı benzer yaklaşımlara sahiptir:

“Yurt dışında teşkilatlanmış bir yapımız ve örgütlenmemiz bulunmamaktadır. STK olarak Özgür-der üzerinden faaliyetlerini yapan bir grubuz. Ancak partner kuruluşlarla da farklı alanlarda çalışmalarımızı devam ettirmekteyiz. Sağlık çalışmalarında AID (Uluslararası Doktor Birliği) ve yardım çalışmalarında Bilgi ve Erdem vakfıyla partner kuruluş olarak çalışmaktayız. Üniversitelerde ise öğrenci çalışmalarını “Özgür Üniversitesi” adıyla kurulan kulüpler üzerinden yürütmekteyiz.” (Öğretmen, ...? 35 Yaşında).

Haksöz Dergisi çevresi, Özgür-der ile sosyal, kültürel ve yardımlaşma organizasyonları yapmakta, bazı alanlarda İslâmi ve insani kaygıyla hareket eden diğer kuruluşlara da destek vermektedir. AID (uluslararası doktorlar birliği) buna örnek gösterilebilir. Sağlık çalışanı olan üyelerinin bu hareket içinde aktif görevler aldığı zikredilmektedir. Diyarbakır şubesinin sosyal yardımlaşma faaliyetlerini yaptığı Bilgi ve Erdem Vakfı, partner kuruluş olarak çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca kitlesel eylem ve yürüyüşlerde diğer İslâmi STK, cemaat ve kuruluşlarla ortak hareket ettiği görülmektedir. Öğrenci kulüpleri vb. örgütlenme biçimiyle üniversitelerde aktif bir gençlik yapılanmasına sahip oldukları ifade edilebilir. Son olarak yurt dışında herhangi bir resmi teşkilatlanmalarının olmadığı da söylenebilir.

5.3 Grup Üyelerinin Güncel Meselelere Yaklaşımları ve Sosyokültürel Tutumları

Kişilerin duygu, düşünce ve davranışlarının ortaya çıktığı ve şekillendiği sosyal etkileşim alanlarından biri de dinî gruplar veya cemaatlerdir. Sosyal normların, dinsel ve kültürel değerlerin öne çıkarıldığı bu yapılar, grup üyelerinin zihinsel kodlarının oluşmasında etkin bir işlev görmektedir. Dinî gruplar, kişilerin sosyal hayatlarının şekillenmesinde rol oynayan önemli yapılardır. Grup içi etkileşim, grup üyelerinin bilgi ve deneyim paylaşımları, grup üyelerinin düşünsel gelişimindeki temel fonksiyonlar olarak sıralanabilir. Özgür-der çevresi özelinde Haksöz Dergisi’nin bu fonksiyonu üstlendiği ifade edilebilir. Nitekim 33 yıldan beri yayın hayatına devam eden bu dergide siyasi, akademik ve dinsel meselelere kadar çok geniş bir yelpazede yazılan makalelere ulaşmak mümkündür. Derginin bu yönüyle grup üyeleri için kimlik ve zihniyet kazandırmada belirleyici olduğu zikredilmektedir.

Grup üyelerinin zihin haritalarının aydınlatılabilmesi için bu çalışmada Özgür-der üyelerinin tartışmalı bazı meseleler hakkındaki tutum ve yaklaşımları analiz edilmektedir. Bu bölümde araştırma yapılan dinî grup üyelerinin “Hilafet, Laiklik, Kemalizm, Kürt Sorunu, Modernleşme, Demokrasi, Alevilik, Misyoner Faaliyetlerine Yaklaşım, Diyanet’e İlişkin Bakış, Diğer Dinî Gruplara Yaklaşım, Dinî Azınlıklara (Gayrimüslimlere) Bakış, Ekonomiye Bakış” vb. dünyada ve Türkiye’de siyasi ve akademik gündemde güncelliğini koruyan konular hakkındaki tutum ve düşüncelerinin neler olduğu irdelenmektedir. Katılımcılardan biri laiklik ile ilgili fikirlerini şöyle ifade etmektedir:

“Düşünsel kurgu olarak laikliği benimsemeyiz. Laikten ne anlaşıldığı da önemlidir. Herkesin bir laiklik anlayışı var. En kaba şekliyle din ve devlet işleri birbirinde ayrı tasarlanamaz. Laiklik kavramı bize uzak bir kavramdır. Zira adından da anlaşıldığı dinin dışarıda bırakıldığı ve hayata müdahalesini arzulamayan bir tarz.” (Birden fazla üyenin ortak görüşü)

Diğer katılımcıların da benzer laiklik söylemleri, Özgür-der’in laik sistemi dinin dışında bir olgu olarak tarif ettiğini göstermektedir. Laik düzenin Kemalist dayatmalardan kaynaklandığını düşünen üyeler, eğitim ve diğer kurumlarda bu dayatmalara karşı durduklarını ifade etmektedirler. Nitekim Kürt sorununu resmî ideolojik dayatmanın ürettiği

bir sorun olarak gören grup üyesi, Özgür-der'in milliyetçilik dayatmalarına da karşı durduğunun altını çizmektedir:

"Her etnik farklılığı, anasını İslâm'ın içinde bir renk olarak görürüz. Her türlü milliyetçiliğe karşıyız. Kürt sorunu mevcut resmî ideolojinin ürettiği bir sorundur ve Kürtler bu ülkenin mazlum ve mağdur halkıdır." (Öğretmen, Evli, 44 Yaşında).

Kürtlerin de bu topraklarda dışlanmadan yaşaması gerektiğini söyleyen üyeler, milliyetçiliğe karşı *Ümmet* fikrini öne çıkarmaktadırlar. Hiçbir kimsenin gerek ırkı gerek dinî tercihlerinden dolayı ayrıma tabi tutulamayacağını vurgulayan katılımcılar, Türkiye'de yaşayan herkesin ırk ve inanç noktasında dışlanmadan bir insan gibi muamele görmesini gerektiğini belirtmektedirler. Konuya ilişkin görüşmelerde, Kürt sorununun bir paydaşı olan PKK, Kürtleri dinden uzaklaştıran bir örgüt şeklinde tarif edilmektedir.

Araştırmaya katılan grup üyeleri, siyaseti ibadet sayan bir algıda olmalarına rağmen mevcut siyasi seviyesizlikten berî olduklarını belirtmişlerdir. Dinin bir yaşam tarzı olarak hayatın her alanını kuşatması gerektiği gerçeğinden hareketle din ve siyaset ayrımı yapmadıklarını söyleyen katılımcılar, siyasetin dinden bağımsız düşülemeyeceğini vurgulamaktadırlar. Legal ve katılımcı bir iktidar talebini makul gören üyeler, hilâfeti önemsediklerini ancak bir zorunluluk olarak görmediklerini ifade etmektedirler:

"Hayatın bir gerekliliği olarak ve Müslümanların bir güç olması adına hilâfet kavramı değerli ve önemlidir. Ancak asıl olan hilâfetin zorunluluğu değil, İslâmî bir yaşamın uygulanabilirliğidir. Bu sebeple alternatif yönetim şekilleri de hilâfet kavramı gibi değerlendirilebilecek ve zamanın fikhina uygun olarak tercih edilebilecek bir şeydir." (Evli, 38 yaşında).

Özgür-der çevresi 28 Şubat sonrası dönemde başörtüsü konusunda özellikle kadınlara uygulanan ötekileştirmelere karşı kurulmuş bir sivil toplum kuruluşudur. Bu dinî grup, tevhidî düşünceye sahip gruplarla dayanışma içerisinde. Ancak kendi çizgisi dışındaki gruplara düşmanlık beslemez. Grup üyelerinin bu yapıyı derinden etkileyen özel bir olay zikretmedikleri görülmüştür. Bu dinî grubun geçmişinde şiddet eylemlerine bulaşmamış olması onu diğer yapı ve gruplarla karşı karşıya getirmemiştir. Buna rağmen 28 Şubat'ın Müslümanlar üzerindeki etkisi ve Doğu ve Güneydoğu bölgesinde PKK'nın baskı ve korkutmaları bazı üyeler tarafından ifade edilmektedir.

Özgür-der çevresinin Alevîler, Ermeniler ve diğer azınlık gruplarına yönelik yaklaşımları etnik ve dinsel kimliklerin toplumsal bir çeşitlilik olduğu yönündedir. Etno-dinsel kimlikleri dışlamaktan ziyade bir renklilik olarak nitelendiren grup üyelerinden biri konu hakkındaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

"Gerek Alevîlik gerekse de diğer etnik kimlikler mevzularında sergilediğimiz tavır ise hiçbir kimseyi gerek ırki ve gerek dinî tercihlerinden dolayı dışlamamaktır. Bu topraklarda yaşayan herkesin ırki ve inanç noktasında ayrıma tabi tutulmadan bir insan gibi muameleye tabi tutulmasıdır." (Öğretmen, 38 Yaşında).

Grup çoğunlukla kendisini emperyalizme, adaletsizliğe, modernizme karşı konumlandırmaktadır. Grup üyelerine göre; toplumsal ıfsadı yayan her türlü fikre ve eyleme karşı bir mücadele verilmektedir. Buna rağmen Özgür-der çevresinin kendisini özellikle herhangi bir kişiye ve kuruluşa karşı konumlandırmadığı bilgisi elde edilmiştir:

"Grubun mücadele içinde olduğu kesim bir cemaat ve yapıdan öte tevhidin karşısında yer alan cahiliye ve şirk kavramlarının ve bu yapıların karşısında yer almaktadır. Yani seküler düşüncede yer alan grup ve yapılar ve aynı zamanda şirki unsurları barındıran yapılar ile fikri mücadele edilmektedir. Ancak tartışmadan ve görüşlerini dayatmadan ziyade doğru olduğu düşünülen fikri ortaya koymakla bu durumu gerçekleştirmektedir." (Esnaf, Evli, 45 Yaşında).

Araştırmada irdelenen diğer bir konu, grup üyelerinin Diyanet'in din algısına yönelik yaklaşımlarının neler olduğudur. Buna dair elde edilen verilerde köktenci bir karşı duruşun olmadığını sonucuna ulaşılmıştır. İktidarın resmî ideolojik söyleminin dine hizmet etmesi gerektiğini belirten bir katılımcı, Diyanet'e yönelik yaklaşımını şöyle özetlemektedir:

“Diyaret’in din algısını birçok dinî grup ve fırkadan daha doğru buluyoruz ama dinin iktidar tekelinde yukarıdan aşağıya topluma giydirilmesini doğru bulmuyoruz. İktidarın dinî anlayışı ve kurumları resmî ideolojinin söylemine en nihayetinde hizmet eder. Bu da bağımsızlığına gölge düşürüyor.” (Öğretmen, Evli, 43 Yaşında).

Diyaret dâhil düşünsel yakınlık kurulan her camia ile ilişki kurmaya açık olduklarını söyleyen üyeler, ıslah ve ihya ekolüne yakın olan tüm kurumlarla daha yakın ve organik bir temelde birlikte hareket ettiklerini belirtmektedirler. Grup üyelerinin gelecekte nasıl bir Türkiye hayal ettikleri meselesindeki görüşleri şöyle sıralanabilir:

- Cahilce dayatmalardan kurtulmuş, adaletle yönetilen bir Türkiye.
- Kişilerin kendi görüşlerini ve düşüncelerini hiçbir baskı altında kalmadan yaşayan ve bunu anlatabilen bir ortam hayal edilmekte ve istenmektedir.
- İnsanların tümünün İslâm hakikatini tercih etmeme durumunu göz önünde bulundurduğumuzda önemli olanın bir devlet idaresi olmasından öte Müslümanların kendi inançlarını serbestçe yaşayabildiği bir atmosferin olması arzusu vardır.
- Türkiye toplumunun İslâmi değer ve ilkeleri öncelediği bir Türkiye hayal eder.
- Adalet, hukuk ve merhamet hukukun referans olarak kabul edilmesini ve beraber yaşama kültürünün geliştirildiği bir toplumun hayalini kurar.

Araştırma yapılan grup üyelerinde odak noktalardan biri özellikle eğitimde Kemalist dayatmalara karşı olduklarıdır. Grup üyelerine göre din eğitimi, milli eğitimin sınırları içinde değil ailede ve cemaatlerde verilmelidir. Çocuğun din eğitimindeki asıl muhataplar anne ve babalardır. Makbul vatandaşı yetiştiren eğitim sistemi değildir. Ayrıca grup içerisinde milliyetçiliğe karşı ümmet fikrinin ön plana çıktığı görülmüştür. Katılımcılar Özgür-der’in şiarının; insan onurunu hiçe sayan, farklı kimliklere ve tercihlere hayat hakkı tanımamayı bir iktidar yöntemi olarak benimseyen küresel ve yerel zorbalara yaygınlaştırdığı insan hakları ihlalleri karşısında, ekinin ve neslin ifsadına karşı irşat çabası olduğunu düşünmektedirler.

Sonuç

Türkiye’nin sosyo-kültürel yapısında birbirinden farklı tarikat ve cemaatlerin var olması, grup üyelerinin niteliksel olarak birçok yönden ayrışması, dinî grupların bütüncül ve genelleştirici bir yaklaşımla değerlendirmesini zorlaştıran durumlar olarak zikredilebilir. Dinî gruplar değişim olgusuna tabi, statik toplumsal yapılar değildir. Tarihsel süreç içerisinde dinî grupların kuruluşları, değişim ve dönüşümleri göz önünde bulundurulduğunda çalışmanın ulaştığı sonuçların araştırmanın yapıldığı dönemle sınırlandırıldığı söylenebilir. Bazı dinî gruplar, benzer nitelikleri taşıması itibarıyla aynı özellikleri taşıyabilmektedir. Bu da dinî gruplar sosyolojisinde tipolojik tasnif bakımından yöntemsel bir sorun haline gelebilmektedir.

Dinî grupların araştırıldığı çalışmalarda grup ve cemaat yapılarında kaynaklar, inançlar, temsil sorunları, radikalleşme vb. konuların öne çıktığı görülmektedir. Benzeri çalışmalar içerisinde özellikle dinî grupların sosyal psikolojisinin üyeleri nasıl etkilediği irdelenmektedir. Haksöz Dergisi çevresini ele alan bu araştırma, bahsi edilen içeriklerden farklı olarak, grubun kimliğine, teşkilat yapısına, siyasi, sosyal ve akademik meselelere yaklaşımlarına odaklanmaktadır. Bu meyanda nitel yöntemin bakış açısıyla grup üyelerinin zihin haritaları çizilerek bazı sonuçlara ulaşılmaktadır.

Türkiye’de 1950 sonrası kentleşme, hızlı nüfus artışı, kültürel ve siyasi istikrarsızlık, kimlik krizi, işsizlik vb. faktörlerde yaşanan hızlı sosyal değişim kişilerin dinî gruplara yönelmelerini artıran sebepler olarak ifade edilebilir. Özgür-der’in de özellikle dünyada İslâmcılık söyleminin yaygınlaşmasından etkilenerek ortaya çıkan bir hareket olduğu söylenebilir. İslah ve ihya ekolünün düşünsel mirasını taşıyan bu dinî grup, Türkiye’deki diğer cemaat ve tarikatlardan bazı yönleriyle ayrışmaktadır. Muhالیf siyasi söylemlerini sık sık beyan eden bu grup, siyaseti dinî hayatın parçası olarak görmektedir. Türkiye’nin aktüel tartışmalarına ilişkin fikirleriyle öne çıkan Özgür-der, toplumsal zeminde kitlesel eylemleriyle

etkin bir görüntüye sahiptir. Bu açıdan Türkiye'nin cemaat yapılarının çoğunda olmayan bazı unsurlar taşımaktadır. Geleneksel Türkiye İslâmcılığının dile getirdiği devlet algısı ve söyleminden farklı bir düşünceye sahip olan bu grup, resmî ideolojik devlet olgusunu tamamen reddetmektedir. Sünnî devlet algısının dışında eleştirel bir yaklaşımı benimseyen bu yapı, devletin tüm organlarıyla ıslah edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Dinî gruplar başlangıçta küçük bir yapı olarak ortaya çıkarlar. Ancak zamanla bütün din, ideoloji veya düşünce hareketleri, kurumsallaşıp yayılmaya başladıktan sonra sosyolojik bir gerçeklik olarak çeşitli hizipler şeklinde kollara ayrılabilir. Türkiye'deki tarikat ve cemaat yapılarına bakıldığında bu hizipleşmenin çeşitliliği görülebilmektedir. Özgür-der hareketi içinde ayrışma veya hizipleşme diye adlandırılabilen bir yapılanmanın olmadığı söylenebilir. Grubun yeterli geniş bir halk kitlesine ulaşmamış, çıkar çatışmalarının yaşanmamış olması ve siyasi partilerle organik bağlarının olmayışı, bunun sebeplerinden bazıları olarak belirtilmelidir. Dinî tecrübenin çoğullaşması ve zenginleşmesiyle, dinî gruplar içinde alt dinî gruplar ortaya çıkabilir. Özgür-der çevresinde alt grup şeklinde bir gruptan söz edilmemektedir. İslâmcılık düşüncesi, dinî hareketler için çatı işlevi görmektedir. Dolayısıyla Özgür-der, İslâmcılığın Türkiye'deki bir temsilcisi kabul edilebilir.

Geleneksel cemaat yapılarında karizmatik liderler ön plandadır. Önder merkezli bazı dinî gruplarda düşünce özgürlüğünün geri planda kaldığı söylenebilir. Karizmatik liderler karar verir, üyeler uygular. Sistem genelde böyle işlemektedir. Yanı sıra istişare ve eleştiri mekanizması karar alma süreçlerinde aktif bir rol üstlenmez. Ancak Özgür-der'in karar mekanizmasında istişarenin önemli bir yerinin olduğu, araştırmada ulaşılan diğer bir sonuçtur. Lider merkezli bir örgütlenme biçimi olmayan bu dinî grup, üyelerine özgür düşünce imkânı sunmaktadır. Bu da yapılanma içinde eleştirel bir birlikteliğin varlığını göstermektedir. Özgür-der çevresinin Türkiye'deki çoğu dinî gruptan bu yönleriyle de ayrıştığı görülmektedir.

Türkiye'deki tarikatların büyük kesiminde göze çarpan noktalardan biri de üyelerinin belli şekilsel forma sahip kılık kıyafet seçimleridir. Tarikatlarda, "sarık, cüppe, entari" vb. kıyafetlerin tercih edildiği bilinmektedir. Yine kadın üyelerin çarşaf giydikleri görülmektedir. Bu açıdan tarikatların modernleşmeye ayak uyduramadığı, çağın gerisinde kaldığı eleştirilerine maruz kaldığı söylenebilir. Kıyafet seçimi üzerinden dinî gruplara yapılan bu eleştirilerin geçerliliği ayrı bir tartışma konusudur. Araştırılan grup ile benzer/farklılıkların belirlenebilmesi adına bundan söz edilmektedir. Haksöz Dergisi çevresi veya Özgür-der'de tarikatlardaki gibi şekilsel bir giyim tarzı yoktur. Grup üyelerinin tek tip bir giyim tarzı olmamasının yanında mahremiyet ve tesettür sınırları içerisinde her çeşit kıyafet tarzının mubah kabul edildiği belirtilmektedir. Grup üyelerinin dış görünüş ve kılık kıyafet seçimlerinin modern izler taşıdığı da ifade edilmelidir. Bu bakımdan da diğer dinî grupların çoğundan farklılaştığı, modern giyim tarzıyla bazı yönleriyle örtüştüğü sonucuna ulaşılmaktadır.

Haksöz Dergisi çevresinin din algısının hâkim Sünnî düşünceden bazı yönleriyle farklılaştığından söz edilebilir. Nitekim taşıdığı İslâmcılık mirasında dinin yeniden yorumlanması (reformist) görüşü öne çıkarılmaktadır. Hareket kendini, Kur'an merkezli bir yapı olarak tasvir etmektedir. Grup üyelerinin okuduğu kitaplar, sohbet halkalarında Kur'an merkezli tefsir çalışmalarının yapılması, Haksöz Dergisi'nde yazılan makalelerin içeriği, grubun yayın evi olan Ekin Yayınevi'nde basılan kitaplardaki yaklaşımlardan bu sonuç çıkmaktadır. Sonuç olarak araştırılan dinî grup, Türkiye'de hem İslâmcı yapılar içinde hem de diğer cemaat ve tarikatlardan bazı açılardan farklılaştığı söylenebilir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

Kaynakça

- Akçura, Yusuf. *Üç Tarzı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976.
- Akyüz, Niyazi - Çapçioğlu, İhsan. "Dinî Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dinî Hareketler". *Din Sosyolojisi El Kitabı*. 507-530. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Aytepe, Mahsum. "Doğuşundan Günümüze İslâmcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi". *Anemon Muş Alparlan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (2016), 170-200. <https://doi.org/10.18506/anemon.36700>
- Bayhan, Veybi. "Postmodern Cemaat Örüntüleri". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 1/3 (1992), 197-212.
- Burns, Robert B. *Introduction to Reserach Methods*. London: New Delhi Publications, 2000.
- Creswell, John W. *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches*. New York: Sage Publications, 2006.
- Çaha, Ömer - Şahin, Bican. *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*. Ankara: Orion Kitapevi, 2013.
- Düzdağ, Ertuğrul. *Said Halim Paşa, Buhranlarımız ve Son Eserleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Efe, Adem. *Dinî Gruplar Sosyolojisi*. İstanbul: Dönem Yayıncılık, 2013.
- Flick, Uwe. *An Introduction To Qualitative Research*. New York: Sage Publications, 2014.
- Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. çev. Turgut Kalpsüz. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964.
- Giddens, Anthony-Sutton, Philip W. *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- HB, "Özgür-der Kuruluş Bildirgesi". 8 Haziran 2024. <https://www.haksozhaber.net/okul/ozgur-der-kurulus-bildirgesi-2301yy.htm>
- İDP, İslâmcı Dergiler Projesi. "Haksöz". 8 Haziran 2024. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/447/haksoz>
- Kara, İsmail. *İslâmcıların Siyasal Görüşleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001.
- Kara, İsmail. *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.
- Keddie, Nikki. *Cemâleddin Efgânî*. çev. Alâeddin Yalçınkaya. İstanbul: Bedir Yayınları, 1997.
- Kurt, Mehmet. *Din, Şiddet ve Aidiyet: Türkiye'de Hizbullah Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Maccons, John. *Sociology*. New Jersey: Prentice Hall, 2001.
- Mardin, Şerif. *Türkiye, İslâm ve Sekülerizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü. Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1999.
- Okumuş, Ejder. *Dinin Gölgesinde*. Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları, 2017.
- Ökten, Mehmet Salih. *Cemaat Modernliği: Nurcularda Uyum, Direnç ve Değişim Dinamikleri*. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Özgür-der, "Özgür-der nedir?". 8 Haziran 2024. <https://www.ozgurder.org/genel-merkez/ozgur-der-nedir-542h>
- Patton, Michael Quinn. *Qualitative Research*. New York: Sage Publications, 2005.
- Roy, Olivier. *Globalized Islam: The search for a New Ummah*. New York: Columbia University Press, 2004.
- Roy, Olivier. *Siyasal İslâm'ın İflası*. çev. Cüneyt Akalın. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Şimşek, Hasan - Yıldırım, Ali. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Tönnies, Ferdinand. *Cemaat ve Cemiyet*. çev. Emre Güler. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019.
- Weber, Max. *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. çev. Özer Ozankaya. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 1995.
- Yelken, Ramazan. *Cemaatin Dönüşümü Genç Modern Dönemde Cemaat Sosyolojisi*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2000.